Over gemaakte en authentieke landschappen

Afscheidsrede professor ir M.J. Vroom

Over gemaakte en authentieke landschappen

Door professor ir. M.J.Vroom

Over gemaakte en authentieke landschappen

Door professor ir. M.J.Vroom

Afscheidsrede uitgesproken op 29 september 1994
bij zijn aftreden als hoogleraar in de Landschapsarchitectuur
aan de Landbouwuniversiteit te Wageningen.

In juni 1967, thans ruim 27 jaar geleden, hield ik bij gelegenheid van mijn officiële ambtsaanvaarding een rede met als titel 'Het Landschap.... onze tuin?' In die titel werd een vraag aan de orde gesteld, maar het antwoord op de vraag bleef in de rede wat dubbelzinnig, ondanks enkele ferme uitspraken.
Vandaag wil ik terugkomen op enkele hoofdpunten uit het betoog van toen en bezien wat er intussen zoal veranderd is, zowel in de omstandigheden als in mijn eigen visie daarop. Al delibererend kom ik daarbij op de vraag die in de titel van het betoog is verwoord.

De voornaamste aanleiding om op 'Het Landschap.... onze tuin?' terug te komen is het initiatief van het bestuur van de Nederlandse Vereniging van Tuin- en Landschapsarchitecten om samen met de vakgroep Ruimtelijke Planvorming dit voorjaar onder deze titel een aantal lezingen te organiseren. Daarbij deed een aantal afgestudeerde Wageningse landschapsarchitecten van opeenvolgende generaties verslag van hun ervaringen met het toepassen van de kennis die ze tijdens hun studie hadden opgedaan. Uit hun reacties heb ik kunnen afleiden dat sommige van mijn stellingnamen uit 1967 ook nu nog bevestigd kunnen worden, terwijl andere aan herziening toe zijn. Er is zeer veel veranderd sinds 1967 en ik kan vandaag dan ook slechts een greep doen uit een veelvoud aan ontwikkelingen. Om maar wat te noemen: de systematisering en de automatisering van het ontwerpproces, de democratisering van planningsprocedures, de opkomst van de omgevingspsychologie en de landschapsecologie, en de Milieu Effect Rapportage. Allemaal zaken waar we in 1967 nog maar amper of helemaal niet van gehoord hadden.
Maar de vraag of we met ons Nederlandse landschap moeten omgaan als ware het een tuin, of juist niet, is nog even moeilijk te beantwoorden.

Op zoek naar ruimtelijke kwaliteit

Landschapsarchitecten hebben met andere ruimtelijke ontwerpers, zoals architecten en stedebouwers, het streven gemeen een bijdrage te leveren aan het menselijk welzijn. Ze kunnen dit echter alleen voorzover dat welzijn wordt beïnvloed door de inrichting en vormgeving van de ruimte. Je zou kunnen zeggen dat ze ideale ruimten willen scheppen. De vraag is: hoe weten ze wat de ideale ruimte is die het menselijk gevoel van welzijn het meest bevordert? In de laatste decennia is veel onderzoek gedaan en publikaties over ruimtelijke

kwaliteit zien steeds vaker het licht. In de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening wordt het begrip ruimtelijke kwaliteit uiteengezet met de termen gebruikswaarde, belevingswaaarde en toekomstwaarde. Van deze drie begrippen is 'belevingswaarde' het moeilijkst bruikbaar. Dit niet alleen omdat het zo'n samengesteld begrip is, maar ook omdat het in de dagelijkse praktijk zo gauw tot misverstanden leidt. Velen denken dat belevingswaarde een min of meer vast te stellen kenmerk van een object of een omgeving is. De beleving van iets is echter sterk wisselend, afhankelijk van zowel de aard en achtergrond van de waarnemer als de opbouw en het karakter van de omgeving. Mensen ervaren niet alleen vormen, ruimten, kleuren etcetera, maar ze stellen zich ook vragen zoals: 'wat is dat, hoe komt dat zo, uit welke tijd stamt dat, waar doet het aan denken'. Daarbij komt ook de vraag naar het 'echte' of 'onechte' naar voren, en zo ook het begrip authenticiteit.

Van Daale geeft zes verschillende definities van 'authentiek'. In het kader van dit betoog zijn het meest toepasselijk de aanduidingen: 'echt, betrouwbaar, origineel, geloofwaardig, een eigen kenmerk dragend, het vertegenwoordigen van de tijd waarin iets tot stand is gekomen'.
Het begrip heeft dus nogal verschillende ladingen en de toepassing is daarom niet altijd eenduidig. De romantische landschapsparken in het 18e eeuwse Engeland zijn 'onecht' in die zin dat ze veel nabootsingen en verwijzingen naar andere plaatsen en tijden bevatten. Men streefde in die tijd eerder naar 'effecten' dan naar het geven van uitdrukking aan de dagelijkse werkelijkheid. Maar deze gemaakte landschappen vertegenwoordigen tegelijkertijd de geest van de tijd, een cultuurfase, en ze zijn als zodanig wel authentiek te noemen.

Zo is een speurtocht naar het authentieke landschap een zaak van interpretatie, van het doen van keuzen. Wat authentiek is aan het gemaakte Nederlandse landschap is maar moeilijk vast te stellen. Toch zijn we steeds op zoek naar het echte, het oorspronkelijke.

Een authentieke tuin

Er bestaat één voorbeeld van een authentieke tuin die, ondanks een summiere beschrijving, dusdanig tot de verbeelding heeft gesproken dat ze vele eeuwen als bron van inspiratie heeft gediend. Dit is de Hof in Eden, de Paradijstuin,

met, zoals de Bijbel zegt, bomen 'begeerlijk om te zien en goed om van te eten' (in de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap). In Genesis 2:10 staat verder geschreven:

'Er ontsprong in Eden een rivier om de hof te bevochtigen, en daarin splitste zij zich in vier stromen'.

Deze vier stromen verwezen naar verschillende oorden waar het goed was. In de Hof in Eden zijn het *nuttige* en het *verwijzende* verenigd. Het nuttige is in dit geval de irrigatie ('de vier stromen'). En het verwijzende vinden we in de religieuze symboliek ('de oorden waar het goed was').
Maar er is meer. In de Perzische paradijstuin is de geïrrigeerde hof omgeven door een muur die de omringende woestijn buiten moet houden. Rond de Middeleeuwse tuinen in Europa vormt de omheining - of omtuining - de bescherming tegen de overweldigende en woeste natuur, de wildernis, die als bedreigend wordt ervaren. En terecht. Binnen is het beter dan buiten. De plattegrond van dergelijke tuinen toont een geometrisch patroon waarin de onderwerping van de natuur is verbeeld.

Mens, natuur en landschap

In recente tijden is de relatie mens-natuur sterk veranderd, zoals we allen weten. Wij zijn ons bewust geworden van het feit dat het bestaan van natuurlijke processen met ons eigen bestaan is verbonden. We hebben ook de schoonheid van wat we noemen 'de natuur' ontdekt. Bergen, bomen, vogels en bloemen ontroeren ons door hun schoonheid, en zo ook de meer 'aaibare' wilde dieren. Het lijkt wel alsof het buiten beter is geworden dan binnen. Maar die ontroering hangt wel samen met een selectie, want we willen de minder aangename verschijnselen liever niet ervaren. De schrijver W.F.Hermans, ooit op expeditie in noordelijk Noorwegen, heeft die onaangename kant van natuurlandschappen met verve beschreven. Zijn boek heet ook niet voor niets: 'Nooit meer slapen'.

Het is de gedomesticeerde natuur die de burger bekoort. In onze tuinen en parken is die natuur gestileerd en gesymboliseerd terug te vinden. Ze is goed begaanbaar en bevat geen onaangename verrassingen. Verwildering in ons

landje is mooi, maar alleen op nogal beperkte, overzichtelijke plekken, en het liefst op loopafstand van woning of parkeerterrein.
Landschapsarchitecten houden zich intensief bezig met dit soort zaken. Zij trachten, met wisselend succes, de rol te vervullen van bemiddelaar tussen cultuur en natuur.
Het aanleggen van een tuin betekent nog steeds het onderwerpen, het vastleggen van de natuur en het ordenen daarvan in kunstmatige vormen. En dit op basis van een van te voren opgesteld plan. Een eenmaal aangelegde tuin wordt onderhouden en beheerd om de groei en bloei van planten te beheersen en om vormen vast te leggen. Niet iedereen lukt dat.
De vraag is nu of we het landschap kunnen beschouwen als een tuin, eveneens ontworpen volgens een vooraf opgesteld en alomvattend plan, en gevolgd door een permanent beheer dat er op gericht is het gemaakte zo goed mogelijk vast te leggen, te bestendigen.
Kan dat, en behoort het ook zo te zijn? Bij het zoeken naar een antwoord stuit je allereerst op de vraag: wat is eigenlijk landschap?

Het antwoord is nog niet zo eenvoudig te geven. Er bestaan meerdere definities voor landschap, die evenzoveel zienswijzen en opvattingen verraden. De samentrekking 'natuur en landschap' als één aandachtsveld bij de overheid

Natuur gesymboliseerd

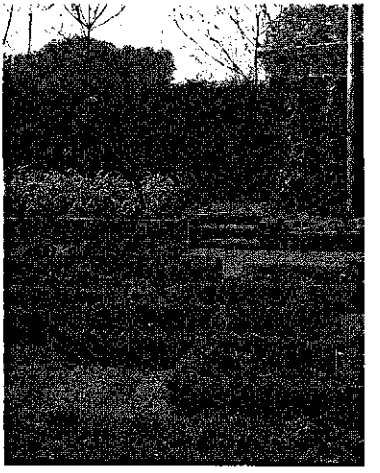

... en gestileerd

en particuliere belangenorganisaties geeft op zichzelf al aan dat er een sterk normatieve lading in het begrip schuilt: landschap 'behoort' iets te zijn. De opvattingen over wat landschap dan behoort te zijn, lopen echter uiteen. Ze hangen samen met groepsgebonden idealen, voorstellingen en verwachtingen. Zo is de kijk op het landschap nogal eens eenzijdig en bevooroordeeld. Dit wordt ook geïllustreerd door een recente poging tot definitie van natuur en landschap door de Natuurbeschermingsraad (1993):

Eerst de natuur:
'Natuur is alles wat zichzelf ordent, al of niet in aansluiting op menselijk handelen, maar niet volgens menselijke doelstellingen'.

Dat lijkt een goede en compacte definitie maar men vraagt zich wel af waar de doelstellingen van de natuurbescherming en natuurbeheer vandaan moeten komen, wanneer ze niet menselijk zijn. Zo'n korte definitie is toch maar verwarrend. De nadere uitleg verschaft gelukkig meer duidelijkheid, waar gesteld wordt dat natuur zowel pure 'wildernis' omvat als de paardebloem tussen de tegels. Aangezien de echte wildernis in Nederland niet meer voorkomt en aangelegde natuurgebieden buiten de definitie van natuur vallen, zullen dus de paarde- en andere bloemen, met alles wat daarbij hoort, in ons cultuurlandschap de echte natuur moeten vertegenwoordigen. Ze is te vinden in de stad tussen tegels en op daken, daarbuiten langs wegbermen, in weiden en in drooggevallen polders.

De contrasten tussen het gebouwde, het gemaakte, en het gegroeide zijn fascinerend om te zien en ze kunnen blijvend bestaan.
Natuurlijke processen worden vanzelf bevorderd wanneer wij niet teveel willen sturen en bepaalde handelingen achterwege laten waardoor een schoner en gevariëerder milieu ontstaat. Dus: wat minder gebruik van chemicaliën en wat minder water onttrekken aan de bodem. Dat is tevens van belang voor onze eigen gezondheid en ons eigen welzijn. Daarnaast moeten we sommige plekken met rust laten en bijvoorbeeld de wegbermen wat minder vaak maaien. De natuur ordent zichzelf wel weer. Zodra men de natuur aanraakt door haar te sturen en te beheren, is het per definitie geen

natuur meer. Dan praten we over parklandschappen met natuurillusies, of over veldlaboratoria voor onderzoek en genenbronnen. Daar moet ook plaats voor worden ingeruimd, maar het is niet echte natuur, die natuur waar we bij voortduring zo moraliserend over worden belezen.

En nu het landschap:
Landschap wordt door de Natuurbeschermingsraad gedefiniëerd als:
'een herkenbaar deel van de aarde, ontstaan en in stand gehouden door wisselwerkingen van levende en niet-levende natuur, met inbegrip van de mens'.

Dit klinkt een beetje vreemd, want hoe is de mens er nu eigenlijk in begrepen? Mijns inziens is de definitie ook onvolledig. Landschap is méér dan de hier beschreven wisselwerking.
De geograaf Keuning (1955) noemt het Nederlandse landschap 'een mozaïek van functies'. In zijn ogen is er sprake van een afwisselend beeld van gebruiksvormen, waarbij tal van mensen voortdurend beslissingen nemen over de inrichting en het beheer van delen van het landschap op grond van uiteenlopende motieven. Als gevolg daarvan is de verschijningsvorm nooit van bovenaf geheel controleerbaar en beheersbaar, hoe graag sommigen dit ook zouden willen. De filosoof Koningsveld (1988) constateert dat 'het idee van een via planning volledig beheerste praktijk, die vrijwaart van verrassingen, reeds op het niveau van de natuurbescherming een principiële dwaling is'. De conclusie is dat landschappen nooit volledig maakbaar zijn.
In enkele Rijksnota's over de Ruimtelijke Ordening in Nederland komt dit streven overigens wel naar voren. Het sterkste blijkt dit in de Oriënteringsnota Ruimtelijke Ordening uit 1974, waarin het landschap wordt beschreven als een samenstelling van deelsystemen, te weten een economisch, een ecologisch, een bestuurlijk en een visueel systeem. Daarachter steekt een opvatting, die is gestoeld op systeemtheoretisch denken, alsmede een politieke ideologie, dat de wereld kenbaar en maakbaar zou zijn. In de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening is dit streven weer verdwenen om na het aantreden van een ander Kabinet in de zogenaamde VINEX toch weer een beetje de kop op te steken, zij het in genuanceerde vorm. Is het maken 'van boven af' dan toch onvermijdelijk?

De overtuiging dat een levend landschap met haar verscheidenheid aan uitdrukkingsvormen een bijzondere rijkdom aan beelden geeft, wordt uitgedragen door de Amerikaanse geograaf Jackson (1984), die de veelheid aan individuele interacties tussen mensen en hun omgeving omschrijft. Zijn definitie van landschap is: 'een compositie van door (veel) mensenhanden gemaakte of vervormde ruimten'. Deze ruimten zijn zeer verschillend qua vorm, grootte en aard, afhankelijk van lokale omstandigheden en van de manier waarop mensen op die omstandigheden hebben gereageerd.
Zij vormen tesamen wat Jackson noemt het 'basispatroon van ons collectieve bestaan'. Dit basispatroon is een belangrijk begrip want het onderstreept niet alleen onze identiteit en onze aanwezigheid, maar ook onze geschiedenis. De

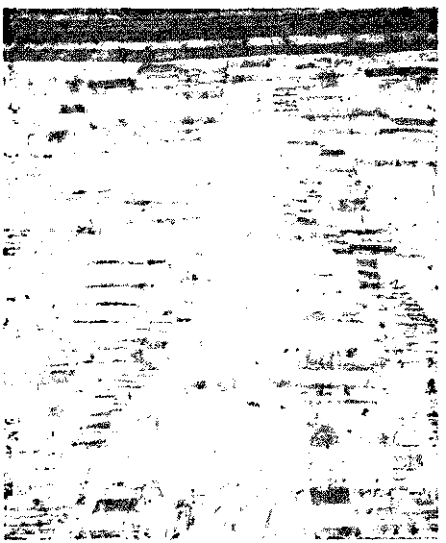

Voorbeeld van een basispatroon: 'Highways and byways' van Paul Klee

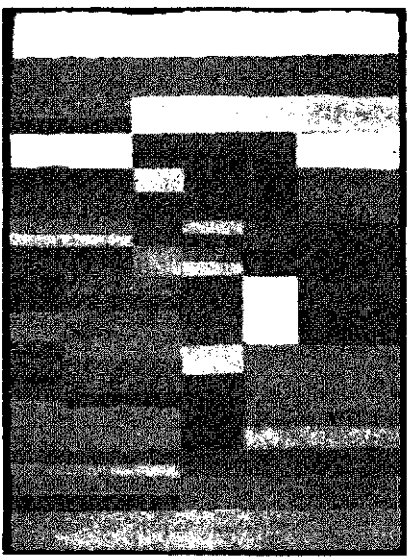

'Individual measurement' van Paul Klee

schilder Paul Klee beeldt dit op zijn eigen wijze uit onder de titel 'Highways and byways'. Het patroon is ook te herkennen op de luchtfoto. Men ziet het daar van boven af. Het is te ontleden in een aantal componenten, een aantal lagen waarin de ondergrond, de levende natuur en de menselijke occupatie gesuperponeerd zijn. Via de moderne technieken van de Geografische

Informatie Systemen kan men deze lagen uiteenrafelen, analyseren, en vergelijken. Voor het ontwerpen van landschapsplannen is echter méér nodig: de creatieve, inductieve blik van de kunstenaar die potenties onderkent en datgene selecteert wat van belang is, en op grond daarvan interveniëert.
Achter de definitie van Jackson steekt een houding die een rentmeesterschap impliceert jegens een levend landschap, waarin het geërfde basispatroon als uitgangspunt voor ontwikkelingen dient. Daarbij is er rumte voor natuurlijke processen én voor produktieve functies. En het geheel is 'begeerlijk om te zien en goed om van te eten'.

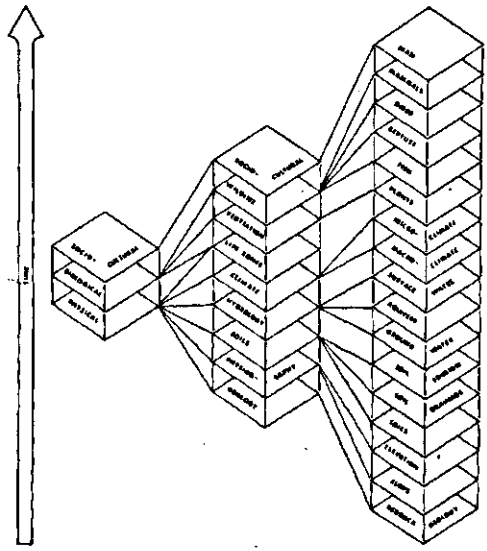

De gelaagdheid van het basispatroon

Om een al te sterke associatie met landbouwproduktie te vermijden, kan men deze omschrijving verbreden in: 'bekoorlijk om te zien en goed om van te leven'.

Ons cultuurlandschap is een gebruikslandschap. De geometrie van vormen, die geordende rangschikking van technische objecten, kan haar eigen kenmerkende schoonheid tonen. Het schone vinden we zowel in, als naast het nuttige. Sommigen zoeken het schone vooral in het nuttige, zoals in een optimaal functionerende machine of een (landbouw)bedrijf. We noemen ze wel de functionalisten. Anderen zien het schone echter als iets aparts, als een toevoeging aan - en zelfs een compensatie voor - het nuttige. Zij zoeken naar datgene wat 'een van de werkelijkheid wegvoerende stemming teweegbrengt' (zoals van Daale het formuleert), en behoren derhalve tot de categorie der romantici.

Het landschap als groene mantel

De stellingname dat veel nuttige zaken in het landschap in conflict zijn met een gewenste schoonheid, heeft er toe geleid dat menig provinciebestuur

voorschriften uitgevaardigde om bepaalde moderne produktievormen, woonwijken en andere zaken, liefderijk te ommantelen met beplantingen. Men meende dat zij het landschap 'aantasten'.
Een consequente toepassing van een dergelijk beleid zal echter uiteindelijk tot een zeer onduidelijk en zelfs tamelijk uniform landschap leiden, waarin uiteenlopende vormen van bodemgebruik verscholen zijn achter een groene mantel. Vragen die een beschouwer zich stelt, zoals 'wat is dat?' en 'waar ben ik?', worden moeilijk te beantwoorden. Ruimtelijke oriëntatie wordt zo afhankelijk van (steeds meer) wegwijzers en andere borden. Afzonderlijke elementen in het landschap verliezen aan identiteit en het geheel krijgt iets 'onechts'.

Als reactie hierop kan men vanuit een functionalistische houding stellen: 'laat de dingen toch zien zoals ze zijn. Wanneer we iets lelijk vinden dan moeten we het anders maken, iets anders bouwen, en niet verstoppen'. Maar ook deze houding heeft iets dogmatisch en ze leidt bij een consequente toepassing tot conflictsituaties. Er zijn nu eenmaal vormen van bodemgebruik die qua uiterlijk, of op grond van emissies van geluid of stank, of zelfs door een symbolische lading (zoals bijvoorbeeld vuilstorten) vragen om afscherming, om scheiding ten opzichte van de dagelijkse leefomgeving, om inpassing in een geordende ruimte. Er zijn veel omstandigheden waarin het groene kleed het geheel veel vriendelijker maakt.
Maar de vraag om afscherming gaat te ver wanneer zij berust op een afweer tegen alle hedendaagse ontwikkelingen en verschijnselen.

Op het strand van Schouwen

Wanneer de waarde van een landschap alleen of voornamelijk wordt bepaald door historische en natuur-verwijzende elementen, dan is er sprake van een terugverlangen naar wat eens was. Het streven naar het onzichtbaar maken van dié veranderingen in het landschap die voortvloeien uit technologische ontwikkelingen en een veranderende levensstijl, leidt tot afname van het

authentieke, het in de hedendaagse cultuur gewortelde karakter van het landschap.
Moderne techniek is iets waar we zelf om vragen, en we kunnen haar niet meer missen. Ze kan onaantrekkelijk, maar terdege ook wel heel mooi zijn. In hun maatvoering, vorm en ritme kunnen moderne constructies een extra dimensie aan het landschap geven, van de eenvoudige palenrij op het strand, die onze duinen helpt beschermen, tot die andere palen: de industriële schoorstenen, die men zo graag met bos wil afschermen. De techniek hoort bij ons dagelijks bestaan, evenals de natuur. Dat die techniek is afgezakt in de waardering van 'brood op de plank' en dus mooi, naar milieuvervuiling en dus lelijk, is een zaak die we best kunnen redresseren.

Wil men het schone met het nuttige verenigen dan is het op grote schaal conserveren van bestaande landschappen, zoals dat geschiedt in Engeland (de National Trust), Duitsland (Landschaftsschutzgebiete), en ook Nederland (de Relatienotagebieden), niet de juiste weg. Het onttrekken van grotere gebieden - buiten de eigenlijke lokale monumenten van kunst en geschiedenis - aan het

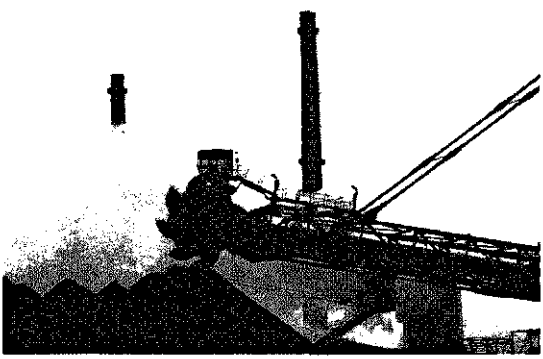

Hoogovens, IJmuiden

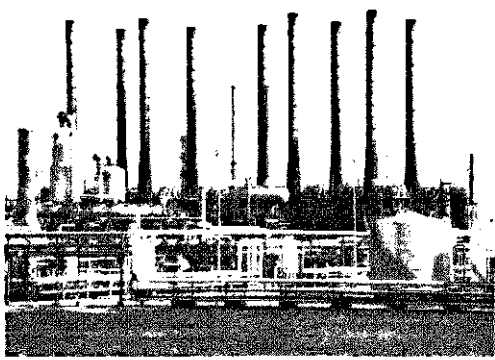

DOW Chemical, Terneuzen

economische verkeer, teneinde beelden uit het verleden vast te houden, betekent het stilzetten van de tijd en het creëren van een onechte sfeer. Een verlies aan nuttigheid betekent tevens een verlies aan datgene dat men denkt te bewaren, namelijk het authentieke. Landschapsbescherming is een activiteit die met grote terughoudendheid moet worden bedreven. Het is ook bijzonder

kostbaar. De klachten over grote tekorten aan fondsen voor verwerving van landbouwgronden voor niet-produktieve functies zijn nu al niet van de lucht. Het landschap als historisch park en als natuurtuin is een luxe die we ons niet overal kunnen permitteren. Enigerlei vorm van exploitatie is onvermijdelijk en hoeft niet strijdig te zijn met een gewenste ruimtelijke kwaliteit. Dat meende ik in 1967 en dat doe ik nog steeds.

Hoe komen we toch aan die wijd verbreide afweerhouding tegen landschapsvernieuwing? Volgens de filosoof Lemaire (1970) is zij verbonden aan een romantische kritiek op de stad, de verstedelijking en de beschaving in het algemeen, waarbij elke vergroting van de industrie, elke nieuwe technische vondst als zijnde 'onnatuurlijk' wordt verworpen. Lemaire stelt hierbij: 'Deze afkeer van de kultuur en de toewending tot de natuur kunnen beschouwd worden als verschijnselen die een versnelling in de kultivering van de wereld begeleiden; het is een gevolg van de situatie waarbij de kultuur - als kultivering van de natuur - een aantal individuen "uit de hand loopt".'
In onze dagelijkse werkelijkheid valt het moeilijk te ontkennen dat er het een en ander 'uit de hand loopt' (denk aan de milieuproblematiek), en op zich zelf is de reactie wel begrijpelijk. Maar wanneer men vervalt in een afweer tegen elke cultivering als zodanig alsook tegen de verschijnselen die daarmee samenhangen, dan leidt dit tot averechtse resultaten. We moeten leren daar anders mee om te gaan.

Onze relatie met het landschap is complex, veelzijdig, veranderlijk, en onze waardering daarvan is niet een constant en objectief gegeven. In de Milieu Effect Rapportages, die een objectieve toets pretenderen te zijn voor alle plannen van enige omvang in ons land, worden ook de effecten op het landschap bestudeerd. Veranderingen als gevolg van ingrepen worden niet alleen beschreven, maar ook geëvalueerd en getoetst aan normen, merkwaardigerwijze zelfs aan het bestaande beleid. Daarbij worden milieuhygiëne, milieukwaliteit, natuur en landschap in één adem genoemd. De zorg omtrent onze gezondheid en ons welzijn wordt hierdoor op onontwarbare wijze vermengd met ideële en politieke doelstellingen. Inzichten omtrent oorzaken en gevolgen worden vertroebeld door dogmatische opvattingen. In een recent rapport van de vakgroep Politicologie en bestuurskunde van de Vrije Universiteit van Amsterdam wordt willekeur

gesignaleert bij de bepaling of een milieueffect als positief of negatief moet worden bevonden. Bij de gewraakte voorbeelden zijn ook variaties gevonden in beoordelingen van effecten op het landschap. Dit is geen wonder, want dergelijke beoordelingen kunnen nu eenmaal niet eenduidig zijn. Ik deel de zorg van de Amsterdamse onderzoekers en hoop met hen op een heroverweging van een aantal uitgangspunten van de MER.

Op zoek naar het authentieke landschap

In het landschap wordt gewoond en gewerkt, maar ook gerecreëerd. De moderne toerist is op zoek naar nieuwe ervaringen, naar wat Lengkeek (1994) noemt de 'contrastructurele ruimte', die anders is dan de alledaagse werkelijkheid. Bij dat andere hoort ook het zogenaamd 'authentieke'. Als authentiek worden die landschappen en oorden ervaren, die stammen uit een verleden waarin de inrichting en de vorm geheel waren ingebed in de cultuur van de plaatselijke bevolking. Oude gebouwen, intieme straatjes gecombineerd met klederdrachten, klompendansen, volkszang en snuisterijen: Volendam en Marken dus, waar terwille van de toerist het zogenaamd authentieke niet alleen wordt onderhouden, maar ook opgepoetst, nagemaakt, vervalst.
De toerist zoekt achter het nagemaakte het echte en accepteert daarbij kennelijk veel bewust ontworpen vervalsing, als hij maar kan ontsnappen aan de alledaagse werkelijkheid. Zo zijn de Efteling en Euro-Disneyland een succes: plaatsen die naar geheel andere werelden verwijzen, met romantische voorstellingen over het Amerikaanse Wilde Westen en woeste natuurbeelden, gecombineerd met de wereld van sprookjes en stripverhalen.

Authentieke landschappen zijn in Nederland sowieso maar moeilijk te vinden. Buiten de recent gemaakte, aangelegde gebieden komen overal resten voor van patronen en elementen die stammen uit een verleden. De Middeleeuwse verkavelingen in het westen des lands weerspiegelen de overwinning op het grote moeras. De resten van kastelen, landgoederen en buitenplaatsen vertegenwoordigen het leven van vroeger, en vormen zo onze cultuurhistorie. Delen zien er echt, authentiek uit en blijkbaar hebben ze de eeuwen doorstaan. Maar nergens zijn ze precies wat ze waren en dat kan ook niet. In het ervaren van het authentieke zijn waarneming van de werkelijkheid, herinnering, verbeelding en verlangens onverbrekelijk met elkaar verbonden. Dat geldt niet

alleen voor de toerist. We zijn allemaal op zoek naar de dingen achter de beelden die we zien.

Het is de opgave voor de landschapsontwerper om sporen uit het verleden die informatie geven over de opeenvolgende cultuurfasen, zo goed mogelijk te verwerken en in te passen in herinrichtingsplannen.
Daarbij gaat het niet om het herscheppen van beelden uit het verleden, om de restauratie van wat het 'oorspronkelijke landschap' wordt genoemd. Wat men oorspronkelijk noemt, is namelijk altijd een keuze van een toestand op een bepaald moment in het verleden, en wel op grond van een voorkeur.
De ingrijpende en kostbare restauratie van paleis Het Loo en de bijbehorende tuin is daarvan een voorbeeld. Daarbij werd een volwassen en fraai boombestand gerooid, dat bij een veel recentere parkaanleg behoorde. Om de wereld van William en Mary te ervaren, poetsen we die van het 19e- en 20e eeuwse koningshuis uit. Met dergelijke ingrepen moeten we voorzichtig zijn.

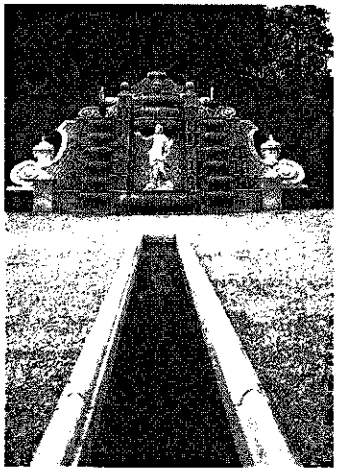

Het Loo na restauratie

Een ander voorbeeld is het 'terugrestaureren' van de uiterwaarden langs onze benedenrivieren naar een toestand uit het begin van onze jaartelling, zoals het Wereld Natuurfonds voorstelt. Ook dit betekent het maken van een keuze, waarbij eeuwen van latere occupatie worden uitgewist.
Dit gerestaureerde landschap wordt gemaakt, op grond van

Poster 'Levende rivieren' van het Wereld Natuur Fonds

Dit gerestaureerde landschap wordt gemaakt, op grond van zeer menselijke doelstellingen, en wel met behulp van bulldozers.
Niet alleen de ooievaar en de bever moeten terugkeren, maar ook de eland. Bij de Grebbeberg, in het gebied van de Blauwe Kamer, is al zo'n restauratie uitgevoerd. De natuur is hier een schouwtoneel, waargenomen vanuit een spiedhok.

In vroeger tijden werden nederzettingen in West-Europa gevestigd temidden van een overweldigende natuur. In sommige delen van de wereld gebeurt dit nog steeds. We maken ons daar zorgen over.
Tegenwoordig willen sommigen in ons dichtbevolkte land de ontwikkelingen omkeren en de natuur weer veroveraar laten spelen in het overweldigend aanwezige cultuurlandschap. De natuur komt terug, krijgt haar eigen territorium, maar wordt daarbij beheerd en beheerst conform menselijke doelstellingen. 'Een principiële dwaling', zegt Koningsveld.
Overigens zijn in de uiterwaarden langs onze benedenrivieren wellicht niet alle beperkingen in de mogelijkheden voor een dergelijke natuurontwikkeling onderkend. Het rivierenregiem is dynamisch, met sterk wisselende waterstanden die we niet kunnen beheersen. Moeten we wellicht vóór de komst van elke hoogwaterstand een ark van Noach de Rijn af laten zakken om

Vergraven terrein in de Blauwe Kamer te Rhenen

.Een vogelspiedhok in de Blauwe Kamer

bij Rhenen, zodat Ouwehands Dierenpark ze tijdelijk kan herbergen? Natuur in de uiterwaarden is prachtig, maar ik zou de eco-craten die dit alles teweeg brengen, willen toeroepen: kan het ook een beetje minder rigoureus, en spontaner?

Beter lijkt het, ook voor dit doel, om in oude landschappen waar mogelijk grootschalige ingrepen te vermijden en nieuwe ontwikkelingen veel meer in te passen in het bestaande. Dat wil zeggen dat men niet alleen de maat, de schaal en de gerichtheid van bestaande patronen in acht neemt, maar ook de verticale gelaagdheid van de bodem, de vegetatie en de opeenvolgende occupatiepatronen uit het verleden. Veel landschapsarchitecten zijn, zowel in stedelijke als in landelijke gebieden, op zoek naar wat genoemd wordt 'de geest van de plek'. Ze willen kwaliteit behouden binnen een constant vernieuwingsproces, waardoor een herinrichting iets vanzelfsprekends krijgt, en als het ware is 'gegroeid' uit de context.

Het streven van landschapsarchitecten

Deze benadering vertoont sterke verwantschap met de idealen van de moderne stroming in de landschapsarchitectuur uit de jaren vijftig, zoals Warnau (1993) die heeft beschreven. Deze landschapsarchitectuur streeft naar grote eenvoud in het ontwerp. Ze wil geen betekenis of verwijzing toevoegen die uitstijgt boven de eigenschappen van de plek of de context. Verwijzingen die niets met een plek te maken hebben, werden in de jaren vijftig als 'loze symboliek' opgevat. Laat de dingen voor zichzelf spreken, was het devies: het gaat om het verinnerlijken van de betekenis. Zo zijn ontwerpen tot stand gekomen waarin een grote schoonheid is gekoppeld aan eenvoud.
Helaas kan een dergelijke terughoudendheid, wanneer die tot routine verwordt, ook wel vervallen in een zekere verschraling, in een al te grote eenvoud, in saaiheid en in een armoede aan betekenis. Misschien is het vermogen van een willekeurige beschouwer om zich in te leven in de bedoelingen en idealen van deze ontwerpers ook wel wat overschat.

Mede als reactie op die verschraling is in de laatste tien jaren een andere benadering opgekomen die alom de aandacht trekt. Met opvallende dynamische vormen en symbolen, ook in de ontwerptekeningen, wordt binnen die

benadering gezocht naar het direct aansprekende. In plaats van het ideaal van eenheid en heelheid van de modernen omarmt zij het gefragmenteerde, het veranderlijke, het bonte tapijt. Deze beweging staat bekend als die van het 'post-modernisme'. Haar beoefenaars lijken wel te roepen: kijk eens, deze plek is bewust ontworpen, dit is een kunstwerk, de wereld is vol dynamiek. Veel mensen worden aangestoken door dit enthousiasme en zo waait er een frisse wind door de ontwerperswereld, althans tot de volgende weersomslag.
De uitwerking van deze benadering is tot dusver beperkt gebleven tot stedelijke milieu's. Daar ontstaan dan ook de meer in het oog springende ontwerpen. Ze zijn voornamelijk afkomstig van internationaal bekende architecten, maar ook wel van Nederlandse landschapsarchitecten. De realisatie van dergelijke plannen is daarbij vaak afhankelijk van de ambities en de visie van een lokaal bestuurder, van een wethouder die weet dóór te zetten tegen de behoudende krachten in. De politieke loopbaan van zulke wethouders is als gevolg daarvan nog al eens sterk ingekort, maar hun erfenis blijft de gemoederen lang bezig houden. In Den Haag, Groningen en andere steden weet men er van mee te praten....

Hoe zit het nu bij de Provincie en de Rijksoverheid? Is hun beleid ook vernieuwend en gedurfd, of gaat het debat binnen de ontwerperswereld aan de bestuurderen voorbij? Het beeld is nogal diffuus. Onze overheid kent dan ook vele gezichten: behoudend en vernieuwend beleid zijn verdeeld over verschillende departmenten en provinciale diensten en zelfs daarbinnen wordt nogal verschillend gedacht, om het maar voorzichtig te zeggen.
Nieuwe ideeën botsen vaak tegen het conservatisme. Er is sprake van angst om drastische ingrepen te doen en duidelijke keuzen te maken, want die zijn in de Nederlandse politiek van compromissen erg moeilijk.

Overheid en Landschapsarchitectuur

Hoe het ook zij: de nationale overheid heeft in de afgelopen decennia wél een grote positieve invloed gehad op de ontwikkeling van het vakgebied van de landschapsarchitectuur als zodanig. Vooral in vergelijking met de meeste omliggende landen mogen we zeker niet klagen over gebrek aan steun.
De planologische wet- en regelgeving, zoals we die in Nederland kennen, sluit het landschapsontwerp en de landschapsanalyse als een normaal onderdeel van

veel planologische procedures in. Dat heeft een enorme impuls gegeven aan zowel de ontwikkeling van het vakgebied, als aan het niveau van onderwijs en onderzoek. Bovendien is de titel en daarmee de beroepsuitoefening beschermd.
Zowel de architectuur als de landschapsarchitectuur ondervinden de nodige belangstelling van de overheid. De zogenaamde Voorbeeldplannen van de RPD en de rijke cultuur aan prijsvragen helpen bij het ontwikkelen van nieuwe ontwerpideeën. Dat geldt ook voor andere stimulansen, zoals subsidies, bijvoorbeeld door het voormalig ministerie van WVC. Het ministerie van LNV financiert onderzoek waarbij ook ontwerpvraagstukken betrokken zijn. De landschapsarchitectuur wordt nog steeds óók aan de Landbouwuniversiteit onderwezen, zij het sinds enkele jaren onder de vlag van een studierichting met de misleidende naam 'Landinrichtings-wetenschappen'.

Een wensbeeld van de Randstad, weergegeven op een schematische kaart (RPD).

Daartegenover staat dat landschapsarchitecten die in de dagelijkse beroepspraktijk geconfronteerd worden met het planologisch beleid, hun ontwerpidealen vaak moeilijk kunnen uitleven. Op veel plaatsen wordt het principe van de scheiding van stad en land nog gehuldigd en voert het vasthouden aan bestaande beelden nog de boventoon.
Een wat treurig stemmend voorbeeld van een sterk conserverend en mijns inziens daardoor uitzichtloos beleid, is nog steeds dat ten aanzien van de Randstad en het welhaast heilige 'Groene Hart'. Beide begrippen vormen ideaalvoorstellingen, mede gebaseerd op gemanipuleerde kaartbeelden en schema's. De Randstad bestaat niet als een eenheid en het groene middengebied is in sterke mate geürbaniseerd, ook al willen sommige kaartenmakers ons anders doen geloven. Interessant zijn in dit verband de kaarten in de Nota Ruimtelijke Perspectieven (1986), een voorstudie van de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening, waarin de steden in het middengebied vrijwel zijn uitgepoetst en de steden aan de rand zijn getekend

veel planologische procedures in. Dat heeft een enorme impuls gegeven aan zowel de ontwikkeling van het vakgebied, als aan het niveau van onderwijs en onderzoek. Bovendien is de titel en daarmee de beroepsuitoefening beschermd.
Zowel de architectuur als de landschapsarchitectuur ondervinden de nodige belangstelling van de overheid. De zogenaamde Voorbeeldplannen van de RPD en de rijke cultuur aan prijsvragen helpen bij het ontwikkelen van nieuwe ontwerpideeën. Dat geldt ook voor andere stimulansen, zoals subsidies, bijvoorbeeld door het voormalig ministerie van WVC. Het ministerie van LNV financiert onderzoek waarbij ook ontwerpvraagstukken betrokken zijn. De landschapsarchitectuur wordt nog steeds óók aan de Landbouwuniversiteit onderwezen, zij het sinds enkele jaren onder de vlag van een studierichting met de misleidende naam 'Landinrichtings-wetenschappen'.

Een wensbeeld van de Randstad, weergegeven op een schematische kaart (RPD).

Daartegenover staat dat landschapsarchitecten die in de dagelijkse beroepspraktijk geconfronteerd worden met het planologisch beleid, hun ontwerpidealen vaak moeilijk kunnen uitleven. Op veel plaatsen wordt het principe van de scheiding van stad en land nog gehuldigd en voert het vasthouden aan bestaande beelden nog de boventoon.
Een wat treurig stemmend voorbeeld van een sterk conserverend en mijns inziens daardoor uitzichtloos beleid, is nog steeds dat ten aanzien van de Randstad en het welhaast heilige 'Groene Hart'. Beide begrippen vormen ideaalvoorstellingen, mede gebaseerd op gemanipuleerde kaartbeelden en schema's. De Randstad bestaat niet als een eenheid en het groene middengebied is in sterke mate geürbaniseerd, ook al willen sommige kaartenmakers ons anders doen geloven. Interessant zijn in dit verband de kaarten in de Nota Ruimtelijke Perspectieven (1986), een voorstudie van de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening, waarin de steden in het middengebied vrijwel zijn uitgepoetst en de steden aan de rand zijn getekend

als een aaneengesloten massa. In werkelijkheid zien we daar echter elkaar beconcurrerende stedelijke concentraties van uiteenlopende grootte, verspreid over drie provincies. Daartussen liggen een aantal min of meer open plekken. Er is een opvallend verschil tussen de topografische kaart en de wensbeelden van de planologen.
Het open middenbied moet worden gespaard, roept men, en de omringende stedelijke gebieden moeten volgens beproefd recept in dichte pakking, schil na

Manipulatie van de werkelijkheid: Een kaart van de Randstad (RPD).

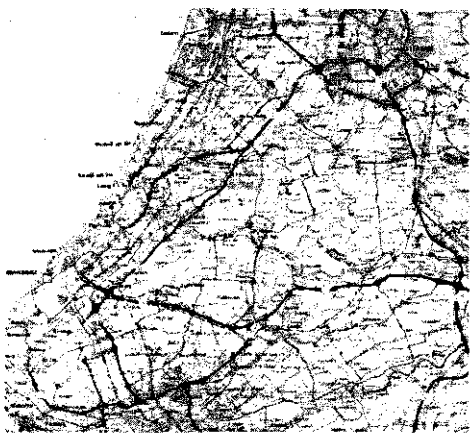

Een wegenkaart van de Randstad: de omvang van de verstedelijking is beter zichtbaar.

schil, langzaam naar binnen toe uitbreiden. De meeste Nederlanders willen echter helemaal niet in hoogbouw in dichte pakking wonen. Woonkwaliteit en woonwensen worden in het overheidsbeleid blijkbaar als minder belangrijk bevonden dan het behoud van beelden uit het verleden. Als de landbouw in het Hollands middengebied minder goed lijkt te functioneren, verkiest men de vorming van moerassen, meren en bossen boven een uitbreiding van woongebieden die ruim genoeg is. (Ruimschotel 1994) In grote treurnis worden onvermijdelijke geachte zaken als spoorlijnen, wegen, alsook de autonome groei van steden en dorpen binnen het Groene Hart aanvaard. Deze defensieve houding doet datgene wat men wil behouden des te sneller aftakelen. Er ontbreekt een centrale visie, waarin woon- en werkgebieden en de daarbij behorende infrastructuur als een samenhang geheel worden geconcipiëerd. In een dergelijk plan kan men bewust delen aanwijzen waar men

als een aaneengesloten massa. In werkelijkheid zien we daar echter elkaar beconcurrerende stedelijke concentraties van uiteenlopende grootte, verspreid over drie provincies. Daartussen liggen een aantal min of meer open plekken. Er is een opvallend verschil tussen de topografische kaart en de wensbeelden van de planologen.
Het open middenbied moet worden gespaard, roept men, en de omringende stedelijke gebieden moeten volgens beproefd recept in dichte pakking, schil na

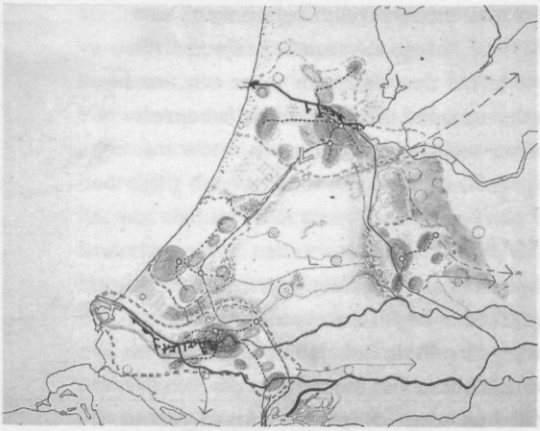

Manipulatie van de werkelijkheid: Een kaart van de Randstad (RPD).

Een wegenkaart van de Randstad: de omvang van de verstedelijking is beter zichtbaar.

schil, langzaam naar binnen toe uitbreiden. De meeste Nederlanders willen echter helemaal niet in hoogbouw in dichte pakking wonen. Woonkwaliteit en woonwensen worden in het overheidsbeleid blijkbaar als minder belangrijk bevonden dan het behoud van beelden uit het verleden. Als de landbouw in het Hollands middengebied minder goed lijkt te functioneren, verkiest men de vorming van moerassen, meren en bossen boven een uitbreiding van woongebieden die ruim genoeg is. (Ruimschotel 1994) In grote treurnis worden onvermijdelijke geachte zaken als spoorlijnen, wegen, alsook de autonome groei van steden en dorpen binnen het Groene Hart aanvaard. Deze defensieve houding doet datgene wat men wil behouden des te sneller aftakelen. Er ontbreekt een centrale visie, waarin woon- en werkgebieden en de daarbij behorende infrastructuur als een samenhang geheel worden geconcipiëerd. In een dergelijk plan kan men bewust delen aanwijzen waar men

historische patronen bewaart en karakteristieke vergezichten openhoudt. In dit verstedelijkende gebied is een grootschalige ingreep, die elders vermeden moet worden, nu juist wel nodig.
Thans worden veel kansen gemist om het Westen des lands tot de Randstadmetropool, zoals die trots wordt genoemd, te verheffen. Wanneer beleid eenmaal is vastgesteld, stopt het nadenken over de uitgangspunten daarvan blijkbaar.

Het nationaal beleid is van expansief naar conserverend verschoven', zo constateerde Hofland onlangs in de NRC. Grote expansieve projecten zijn voorbij, en binnen het conserverend beleid zien we steeds vaker een, wat hij noemt, 'curieus perfectionisme op de vierkante meter, zoals de fameuze carpoolwisselstrook...'

Democratisering versus vernieuwing?

De oorzaken van dit verstarde beleid vormen een schier onontwarbaar geheel. Een sterke invloed heeft in ieder geval de in beginsel zo verheugende democratisering van de besluitvorming binnen de Ruimtelijke Ordening.
Elk planvormingsproces kent een cruciale fase: het moment waarin een breder publiek wordt geïnformeert teneinde hun instemming te verwerven, hen te motiveren en bij de verdere besluitvorming te betrekken. Dit kan bepalend zijn voor het succes van een plan.
Mensen moeten zelf zeggenschap over hun omgeving hebben, en dus zelf ook invloed kunnen uitoefenen op de inrichting daarvan. De mondige Nederlander is sterk gehecht aan inspraak.
De ontwerpers van de Betuwelijn, de Hogesnelheidsspoorlijn en de uitvoerders van de versterking van de rivierdijken hebben dit verlangen aanvankelijk genegeerd. Ze hebben het wèl geweten. Veel van de ellende waarin de besluitvorming over deze projecten is terechtgekomen, had vermeden kunnen worden met een betere communicatie in een vroeg stadium en een daaraan gepaard gaande tijdige bijstelling van plannen. Het planvormingsproces is in dit opzicht zeker voor verbetering vatbaar gebleken.

Er zijn echter ook grote problemen inherent aan inspraak-procedures. Positieve resultaten worden geboekt bij de renovatie van woonbuurten, maar

bij grotere projecten zijn niet alle burgers direct geïnteresseerd. Veelal zijn ze er gewoon (nog) niet, zoals bij nieuw te bouwen woonwijken. Vaak blijft de inspraak beperkt tot het horen van kleine groepen welbespraakte ijveraars, die daarmee een onevenredig aandeel in de besluitvorming krijgen. Deelbelangen dreigen zo te prevaleren. Dit is een kwaal die in Nederland nogal heerst. Er bestaan ook botsingen tussen lokale en nationale belangen en tussen groepen burgers onderling. Voor een opinierubriek op de televisie traden onlangs bewoners van Hazerswoude op die zich bedreigd voelden door de oprukkende stedelijke bebouwing. Stedelingen die zich in dorpen vestigen, zijn er tegen elke verdere uitbreiding. Bewoners ageren zo tegen het belang van toekomstige bewoners.
Het valt op dat bij de tegenstand tegen nieuwe ontwikkelingen vrijwel altijd als argument wordt aangehaald de kwaliteit van het bestaande landschap en de bedreiging daarvan door nieuwe ontwikkelingen. Soms lijkt het er op dat men het wat chiquer vindt staan om zogenaamde 'LNC-waarden' op te voeren (de landschappelijke, natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische waarden) dan het meer zelfzuchtig klinkende belang van eigen rust en uitzicht. Daarbij wordt de overheid van alles verweten: machiavellisme, een optreden als Attila de Hun met de bulldozer, als de advocaat van de duivel of als de duivel in eigen persoon. Dit alles tegenover de onschuldige slachtoffers: de gewone burgers. Maar menig engel is ook een bengel. Het zelfzuchtig willen genieten op korte termijn botst met de noodzaak om aan een duurzame toekomst te denken. Sturen en besturen is moeilijk geworden.

Op lokaal niveau spelen nog weer andere factoren een rol: wanneer bij het ontwerpen van een nieuwe woonomgeving de bevolking zelf een een oordeel velt, dan kan zij dit alleen doen via haar bekende en vertrouwde referentiebeelden. Mensen zijn behoudend en willen het bekende herhalen. Er dreigt het gevaar van een collage van reeds bestaande elementen. Nieuwe vormen van inrichting, die afgestemd zijn op veranderende behoeften, komen zo niet tot stand. Een ontwerper wil zich niet altijd beperken tot het bevestigen van het bestaande. Hij wil ook beelden met toekomstwaarde creëren want de ervaring leert dat het nieuwe, wanneer het eenmaal tot stand is gekomen, veelal wel appelleert aan latent aanwezige wensbeelden bij de gebruiker. De ontwerper wil het liefst inspelen op wat de schrijver Komrij noemt: 'nieuwe bewustzijnsinhouden en stemmingen die in de lucht hangen'.

De socioloog Hofstee (1983) zegt van de landschapsarchitect: 'Hij kan zelfs cultuurscheppend werken, in de zin dat hij landschapsvormen kan ontwikkelen die nieuw zijn, maar toch worden geaccepteerd en nagevolgd, waardoor hij de grenzen van wat men aanvaardbaar acht, verruimt. Maar grenzen blijven en daarmee de vraag waar die liggen'. In de dagelijkse praktijkbeoefening stuit de ontwerper maar al te vaak op gevestigde belangen, vooroordelen en angsten. De handicap van landschapsarchitecten is ook dat hun maaksel pas na langere tijd is volgroeid. Boompjes zijn zo maar niet groot. Ontwerpers kunnen het daarom moeilijk hebben met inspraak door burgers, die alles bij het vertrouwde willen laten en de kwaliteit van het nieuwe in de voorgetoverde beelden niet kunnen en willen herkennen.

Geen wonder dat sommigen zich misprijzend uitlaten over de voorkeuren van de bevolking. Om de architect Weeber te citeren: 'de smaak van het publiek over de architectuur is onderontwikkeld'. Hij vindt dat er meer educatie nodig is en dat de architect 'zich niet moet neerleggen bij een zwak ontwikkelde bevolking'. Enige arrogantie is niet vreemd aan zo'n uitspraak, en het doet slechts de vervreemding toenemen. Maar ook buiten de kring van ontwerpers is er wel eens gebrek aan respect voor de voorkeuren van een breder publiek. Niemand minder dan de grote historicus Huizinga (1945) gewaagde van een 'half beschaafde massa' waarvan het wereldbeeld wordt bepaald door wat hij noemde: 'de bazelende oppervlakkigheid van de moderne publiciteits-machine'. (En dat was nog voor de komst van de televisie!). Huizinga was somber over de ontwikkeling van de cultuur en stelde: 'het probleem blijft de massa's omhoog te trekken'.
Enigszins geruststellend stelt Hofstee hiertegenover: 'de toekomst van onze samenleving wordt niet bepaald bij meerderheid van stemmen, ook niet naar evenredigheid van de bestaande opinies of door gemiddelden. Dit betreft ook de culturele invloeden, die zich in onze maatschappij in de landschapsvorming doen gelden.' Belangrijker is volgens hem de invloed van groepen in de samenleving die over macht beschikken.

Landschapsarchitecten kunnen niet opereren vanuit een cultuurpessimisme, en hun houding ten opzichte van machthebbers is veelal nogal ambivalent. Ze blijven voortgaan met het besef dat er nog steeds vernieuwende ontwerpen van gebouwen, woonwijken en ook parken worden uitgevoerd die weerklank

vinden bij de bevolking, soms meteen, soms eerst later. Hun eigen macht hangt samen met de oorspronkelijkheid en levensvatbaarheid van hun ideeën.
Maar de overwegingen van Huizinga illustreren wel het hiervóór geschetste dilemma, dat overigens niet alleen voor ontwerpers maar voor het gehele cultuurbeleid van de overheid geldt: gaat het om 'voor het volk en door het volk' of om de 'verheffing des volks'? Van allebei een beetje misschien?

De scheiding tussen wetenschap en kunst

Naast de democratisering in de besluitvorming is er nòg een factor die invloed heeft op de houding ten opzichte van landschapsbehoud en -vernieuwing. Ik kan hier slechts kort op ingaan. In de afgelopen eeuwen, culminerend in de periode van de 18e eeuwse Verlichting, is de daarvóór bestaande eenheid in het wereldbeeld verdwenen. Kunsten en wetenschappen zijn in het leven van alle dag gescheiden zaken geworden. De wetenschap onderzoekt, stelt vast, en is op zoek naar zekerheden.
Kunst was vroeger de onthulling, de openbaring van een alomvattende werkelijkheid, waarin religie en mythologie domineerden. In de eeuw van de Verlichting is het beschouwen van de werkelijkheid rondom ons echter een zaak geworden van het inschakelen van instrumenten, en het redeneren op grond van mathematische precisie. De helderheid van de empirie kwam voorop te staan. Het mystieke verdween en er ontstond een gescheiden wereldbeeld, een meervoudige werkelijkheid. De beeldende kunsten behoren niet meer bij het leven van alle dag.
Bij het bepalen van zogenaamde landschapswaarden ten behoeve van de ruimtelijke planvorming blijkt deze tweespalt nogal eens een rol te spelen. Men zoekt naar zekerheden waar die niet bestaan, naar een wetenschappelijke methode waar die niet van toepassing kan zijn. Het tellen en meten raakt verstrikt in normen en waarden. De uitkomsten zijn niet bruikbaar voor de ontwerper.

Het casco-concept, een belofte?

Tot slot kom ik terug bij de vraag omtrent landschap of tuin. In de laatste decennia is de verstedelijking van Nederland enorm toegenomen. Nederland begint steeds meer een van bovenaf gepland en ingericht landschap te worden.

'Hollands tuin' komt er aan en is op veel plaatsen zelfs een feit, of we het willen of niet.
Hoe kunnen we nu een landschapsvorming bevorderen waarin zowel de dynamiek, die voortvloeit uit activiteiten van velen, als het permanente, het duurzame, samengaan?

Een antwoord wordt sinds enkele jaren gezocht in het concept van het raamwerk- ofwel casco-landschap. Dat is, zoals Sijmons (1991) het verwoordt, het 'landschap van de verschillende snelheden'. Ze is ondermeer door Kerkstra en Vrijlandt (1988) nader uitgewerkt en vindt alom weerklank. Het idee is inmiddels overgenomen in de Nota Landschap van het Ministerie van LNV. Functies die veel tijd nodig hebben om zich goed te ontwikkelen, worden gescheiden van de meer dynamische, en gebundeld in een duurzaam en stabiel raamwerk. Sturing van boven af, volgens een plan, geschiedt alleen in grote lijnen. Een steeds wisselende invulling van onderop vindt plaats binnen het raamwerk, zo luidt het beginsel.

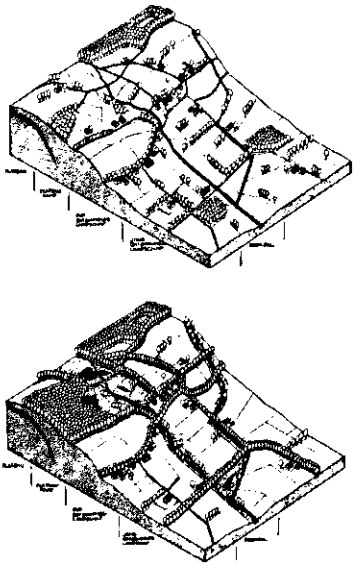

Het casco-landschap in de Nota Landschap: een denkbeeldige situatie voor en na toepassing van het concept.

Dit concept wordt toegepast in vele studies en het gevaar dreigt nu al dat het afzakt naar een recept dat gebruikt kan worden in alle omstandigheden. Bovendien begint het concept synoniem te worden met dat van de ecologische netwerken en dat was mijns inziens niet de bedoeling van haar bedenkers. De kwestie van de scheiding tussen natuur en cultuur komt daardoor weer in volle omvang op ons af. Terughoudendheid in de ruimtelijke planning op grond van het inzicht dat men toch niet alles kan sturen, is een verstandige zaak. Maar het casco-concept mag niet synoniem worden met selectiviteit, waarbij alleen bepaalde voorkeursbestemmingen worden uitgewerkt en de rest aan haar lot wordt overgelaten.
Veel studie en creativiteit zijn nodig om aan deze gedachte de juiste uitwerking te geven. Gelukkig hebben we daarvoor thans een jonge garde

landschapsarchitecten die volop bezig is, al lerend uit ervaring, het vak nieuw elan en een verdiepte inhoud te geven.
Ik wens hen toe dat zij er in zullen slagen een landschap te helpen creeëren, dat bekoorlijk is om te zien en goed om in te leven.

M.J. Vroom

Literatuur

Harsema, H. 1993. De Casco-benadering. Een nieuwe en constructieve aanpak in de landschapsplanning. IKC-NBLF Wageningen. Min. van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Harvey, D. 1989. The condition of Postmodernity. Basil Blackwell.

Hermans, W.F. 1966. Nooit meer slapen. De Bezige Bij Amsterdam.

Hofland, H.J.A.1994. Betuwelijn als signaal. NRC 25 Augustus.

Hofstee, E.W. 1983. Macht en machtsuitdrukking in onze cultuur en hun betekenis voor de landschapsvorming. In: (div auteurs) Economie en Landbouw. VUGA, s'Gravenhage.

Huizinga J. 1945. Geschonden Wereld. Tjeenk Willink Haarlem. hfdstk XVII.

Jackson. J.B. 1984. Discovering the vernacular landscape. Yale University Press. Blz. 8.

Keuning, H.J. 1955. Mozaïek der functies. Proeve van landbeschrijving van Nederland op historische en economisch-geografische grondslag. Leopold Den Haag.

Kerkstra, K. 1988. Het landschap van de zandgebieden; probleemverkenning en oplossingsrichting. Studiereeks Bouwen aan een levend landschap, nr 8. Directie Bos- en Landschapsbouw. Min. van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Komrij, Gerrit 1990. Over de noodzaak van tuinieren. Huizinga lezing. Bert Bakker Amsterdam. Blz 27.

Koningsveld, H. 1988. Planning en (on)zekerheid. De samenleving als experiment of als technocratie. in: PLAN 1-2 bl 32-39.

Lemaire. T. 1970. Filosofie van het Landschap. AMBO Bilthoven.

Lengkeek, J. 1994. Een meervoudige werkelijkheid. Een sociologisch-filosofisch essay over het collectieve belang van recreatie en toerisme. Proefschrift. Landbouwuniversiteit Wageningen.

Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij. 1990. Nota Landschap. Staatsuitgeverij Den Haag.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. 1986. Ruimtelijke Perspectieven. Op weg naar de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening. Rijksplanologische Dienst.

Natuurbeschermingsraad. 1993. Natuur tussen de Oren. Natuur- en landschapsbeelden en hun rol bij de ontwikkeling en vormgeving van het beleid.

Ruimschotel, Tj. 1994. Rood. in: Blauwe Kamer Profiel 3/94.

Stroming b.v. et al. 1992. Levende Rivieren. Studie in opdracht van het Wereld Natuur Fonds.

Sijmons, D. 1991. Het casco-concept, een benaderingswijze voor landschapsplanning. Studiereeks Bouwen aan een levend landschap, nr 24. Min. van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Vries de, M.S., Valk de, W. 1994: Milieueffectrapport is vaak misleidend. Vrije Universiteit van Amsterdam. Het Parool, 12 September 1994.

Warnau, H. 1993. Landschapsarchitectuur en de moderne stroming in de bouwkunde. in: Smienk.G. (red): Nederlandse Landschapsarchitectuur. Uitgeverij Thoth. Blz. 34.

Colofon

Uitgave:
'Over gemaakte en authentieke landschappen' is met 'Het landschap onze tuin?' uitgegeven als bundel door uitgeverij Blauwdruk in samenwerking met de Nederlandse Vereniging voor Tuin- en Landschapsarchitectuur en de Vakgroep Ruimtelijke Planvorming van de Landbouwuniversteit Wageningen.
September 1994
ISBN 90-75271-01-8

Tekst en foto's:
M.J. Vroom

'Highways and byways' van Paul Klee (1929) uit: Suzanne Partsch, Paul Klee
'Individual measurement' van Paul Klee (1930) uit: Wil Grohman, Paul Klee

Redactie en vormgeving:
Harry Harsema, Grafisch Atelier Wageningen

Druk:
Drukkerij Modern, Bennekom